

ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR INTEGRATSIYASI ASOSIDA OLIY TA'LIMDA TURIZMNING TARBIVAVIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYALARI

Nafasov Doniyor Shernafasovich

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik yondashuvlarning integratsiyasi asosida oliy ta'lim tizimida turizmning tarbiyaviy samaradorligini oshirish texnologiyalari tadqiq etiladi. Loyihaviy ta'lim, keys-stadi, gamifikatsiya, aralash ta'lim, tajriba asosidagi ta'lim hamda virtual-kengaytirilgan reallik texnologiyalarining o'zaro uyg'unlashtirilgan holda qo'llanilishi talabalarda milliy g'urur, tarixiy xotira va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishda yuqori pedagogik samara berishi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: zamonaviy pedagogik yondashuvlar, integratsiya, turizm ta'limi, tarbiyaviy samaradorlik, loyihaviy ta'lim, gamifikatsiya, aralash ta'lim, tajriba asosidagi ta'lim, virtual reallik.

Аннотация. В данной статье исследуются технологии повышения воспитательной эффективности туризма в системе высшего образования на основе интеграции современных педагогических подходов. Обосновывается, что взаимосвязанное применение проектного обучения, кейс-метода, геймификации, смешанного обучения, опытного обучения, а также технологий виртуальной и дополненной реальности обеспечивает высокую педагогическую эффективность в формировании у студентов национальной гордости, исторической памяти и патриотических чувств.

Ключевые слова: современные педагогические подходы, интеграция, туристское образование, воспитательная эффективность, проектное обучение, геймификация, смешанное обучение, опытное обучение, виртуальная реальность.

Abstract. This article examines technologies for enhancing the educational effectiveness of tourism in the higher education system based on the integration of modern pedagogical approaches. It is substantiated that the interconnected application of project-based learning, the case-study method, gamification, blended learning, experiential learning, and virtual/augmented reality technologies provides high pedagogical effectiveness in shaping students' national pride, historical memory, and patriotic feelings.

Keywords: modern pedagogical approaches, integration, tourism education, educational effectiveness, project-based learning, gamification, blended learning, experiential learning, virtual reality.

Kirish. Zamonaviy oliy ta‘lim tizimida raqamlashtirish va pedagogik innovatsiyalarning jadal joriy etilishi ta‘lim mazmuni va usullariga tubdan yangicha yondashishni taqozo etmoqda. O‘zbekiston Respublikasida “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi, shuningdek oliy ta‘lim tizimini isloh qilishga oid me‘yoriy hujjatlar ta‘lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni integratsiyalashtirish holda tatbiq etishni ustuvor vazifa sifatida belgilamoqda. Ushbu jarayon turizm ta‘limi sohasida ham o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi, chunki turizm nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarni, balki milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiyaviy mazmunni ham o‘zida mujassam etadi.

An‘anaviy o‘qitish usullari – ma‘ruza va og‘zaki bayon turizmning tarbiyaviy salohiyatini to‘liq ochib berishga yetarli emas, chunki tarbiyaviy ta‘sir ko‘pincha bevosita hissiy-shaxsiy tajriba, faol ishtirok va real muhit bilan aloqadorlik orqali yuzaga keladi. Kognitiv psixologiya sohasidagi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bilim va tarbiyaviy mazmun bir necha kanal (vizual, audial, kinestetik) orqali uzatilganda uning esda qolish va shaxsiy ahamiyat kasb etish darajasi sezilarli oshadi. Turizm ta‘limi o‘z tabiatiga ko‘ra aynan shunday ko‘p kanalli ta‘sir imkoniyatiga ega bo‘lib, uni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalashtirish ushbu imkoniyatni yanada kuchaytiradi.

Adabiyotlar sharhi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarning nazariy asoslari xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan keng o‘rganilgan. J.W. Thomas loyihaviy ta‘lim bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlarni tizimli tahlil qilib, bu yondashuvning talabalarning mustaqil faoliyati va amaliy natijaga yo‘naltirilganligi orqali chuqur bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishini asoslab bergan bo‘lsa [1], A.Y. Kolb va D.A. Kolb tajriba asosidagi ta‘lim nazariyasini oliy ta‘lim sharoitida rivojlantirib, bilim shaxsning bevosita tajribasini qayta ishlash jarayonida shakllanishini va bu jarayonda ta‘lim muhitining alohida ahamiyatga egaligini ko‘rsatib bergan [2]. Bu nazariyalar turizm ta‘limida talabalarning tarixiy-madaniy ob‘ektlar bilan bevosita muloqoti orqali tarbiyaviy ta‘sirni kuchaytirish g‘oyasiga metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Gamifikatsiya nazariyasi sohasida S. Deterding va boshqa mualliflar o‘yin elementlarini o‘yindan tashqari kontekstlarga, jumladan ta‘limga tatbiq etish orqali o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini oshirish mumkinligini asoslaganlar [3]. K. Bonk va Ch. Graham hamda D. Garrison va N. Vaughan aralash ta‘lim modelini onlayn va an‘anaviy auditoriya mashg‘ulotlarining pedagogik jihatdan asoslangan uyg‘unlashuvi sifatida talqin qiladilar [4; 12]. Bu yondashuv turizm ta‘limida nazariy bilim – onlayn kurslar, virtual materiallar bilan amaliy tajriba – real sayohatlar, ekskursiyalar o‘rtasidagi uzviylikni ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekistonlik tadqiqotchilardan M. Alimova virtual texnologiyalar yordamida turizm madaniyatini o‘rgatish metodlarini tahlil qilib, virtual ekskursiyalarning talabalar bilim darajasiga ijobiy ta‘sirini ko‘rsatgan [5]. A. Pizam turizm ta‘limi va madaniy kompetentlikni rivojlantirish o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rgangan bo‘lsa [7], Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) tomonidan ishlab chiqilgan “Tourism Education Guidelines” hujjatida zamonaviy o‘qitish texnologiyalarining turizm ta‘limi sifatiga ta‘siri alohida ta‘kidlanadi [10]. Shu bilan birga, mavjud adabiyotlarda ushbu yondashuvlarning barchasini yagona integratsiyalashtirish texnologik model sifatida, aynan tarbiyaviy samaradorlikka yo‘naltirilgan holda o‘rganishga

bag‘ishlangan maxsus tadqiqotlar hali yetarli emasligi kuzatiladi. Bu esa mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi – zamonaviy pedagogik yondashuvlarning integratsiyasi asosida oliy ta‘lim tizimida turizmning tarbiyaviy samaradorligini oshirishning texnologik modelini ishlab chiqish, uning tarkibiy komponentlarini asoslash va amaliyotga tatbiq etish yo‘llarini belgilashdan iborat.

Tadqiqot uslubi. Tadqiqotda nazariy tahlil, tizimli-strukturaviy yondashuv, pedagogik modellashtirish hamda qiyosiy-tipologik metodlardan foydalanildi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarga oid xorijiy va mahalliy ilmiy manbalar kontent-tahlil usulida o‘rganildi; turizm ta‘limida qo‘llaniladigan texnologik vositalar ularning tarbiyaviy funksiyasi nuqtai nazaridan tasniflandi. Integratsiyalashgan texnologik model pedagogik modellashtirish metodi asosida shakllantirildi; an‘anaviy va integratsiyalashgan yondashuvlar qiyosiy-tipologik tahlil orqali solishtirildi. Tadqiqot empirik ma‘lumotlar yig‘ishga emas, balki mavjud nazariy-metodologik manbalarni tizimlashtirish va pedagogik model shaklida umumlashtirishga qaratildi; shu boisdan tadqiqot turi bo‘yicha kontseptual-nazariy tadqiqot hisoblanadi. Ushbu metodologik asos zamonaviy yondashuvlarning turizm ta‘limidagi tarbiyaviy salohiyatini yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqish imkonini berdi.

Natijalar. O‘tkazilgan nazariy-tahliliy tadqiqot natijasida quyidagi aniq natijalar qo‘lga kiritildi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar tipologiyasi va integratsiyalashgan texnologik model. Oliy ta‘limda turizmning tarbiyaviy samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik yondashuvlarning olti komponentli tipologiyasi ishlab chiqildi. Loyihaviy ta‘lim, keys-stadi, gamifikatsiya, aralash ta‘lim, tajriba asosidagi ta‘lim va virtual-kengaytirilgan reallik texnologiyalari. Har bir yondashuvning turizm ta‘limidagi qo‘llanilish shakli va tarbiyaviy pedagogik natijasi quyidagi jadvalda umumlashtirilgan:

Zamonaviy pedagogik yondashuv	Turizm ta‘limidagi qo‘llanilish shakli	Tarbiyaviy pedagogik natija
Loyihaviy ta‘lim (project-based learning)	Talabalar tomonidan mahalliy turistik marshrut yoki milliy meros loyihasini ishlab chiqish	Mustaqillik, ijodiy tashabbus, mas‘uliyat va vatanparvarlik hissi
Keys-stadi (case-study) usuli	Muvaffaqiyatli milliy va xalqaro turizm tajribalarini tahlil qilish	Tanqidiy fikrlash, qadriyatlarni qiyosiy anglash
Gamifikatsiya	Milliy tarixiy-madaniy ob‘ektlar bo‘yicha o‘yin-viktorinalar, ballli reyting tizimi	Motivatsiya, faollik, bilimlarni mustahkam o‘zlashtirish
Aralash ta‘lim (blended learning)	Onlayn kurslar, auditoriya mashg‘ulotlari, amaliy sayohatlarning uyg‘unlashuvi	Individual ta‘lim tezligi, bilim va tajribaning uzviyligi
Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR)	Uzoq yoki yetib bo‘lmaydigan meros ob‘ektlariga virtual sayohatlar tashkil etish	Vizual idrok orqali milliy g‘urur va bilimlarni chuqurlashtirish

Jadvalda keltirilgan texnologiyalarning har biri alohida qo‘llanilganda ham ma’lum darajada samara beradi, biroq ularning integratsiyalashgan holda, ya’ni bir-birini pedagogik jihatdan to‘ldiruvchi yagona texnologik zanjir sifatida qo‘llanilishi tarbiyaviy ta’sirning barqarorligi va chuqurligini ta’minlaydi.

Amalga oshirishning uch bosqichli texnologik jarayoni. Integratsiyalashgan texnologik modelni amaliyotga tatbiq etishning uch bosqichli jarayoni ishlab chiqildi. Tayyorgarlik bosqichida talabalar onlayn platformalar va virtual resurslar orqali milliy turizm ob’ektlari haqida boshlang‘ich bilim oladilar (aralash ta’lim va VR/AR komponentlari). Amaliy-faoliyat bosqichida talabalar keys-stadi tahlillari, loyihaviy topshiriqlar va bevosita tarixiy-madaniy ob’ektlarga sayohatlar orqali nazariy bilimlarni amaliy tajriba bilan mustahkamlaydilar (loyihaviy va tajriba asosidagi ta’lim komponentlari). Reflektiv-baholash bosqichida gamifikatsiya elementlari – ballli reyting, viktorina va yakuniy taqdimotlar yordamida talabalarning bilim va tarbiyaviy o‘zlashtirish darajasi baholanadi hamda o‘z-o‘zini tahlil qilish jarayoni tashkil etiladi.

An’anaviy va integratsiyalashgan yondashuvlarning qiyosiy ko‘rsatkichlari. An’anaviy o‘qitish usullari bilan zamonaviy yondashuvlar integratsiyasini besh mezon bo‘yicha qiyoslash natijasida quyidagi farqlar aniqlandi:

Mezon	An’anaviy yondashuv	Integratsiyalashgan zamonaviy yondashuv
Loyihaviy ta’lim	Talabalar tomonidan mahalliy turistik marshrut yoki milliy meros loyihasini ishlab chiqish	Mustaqillik, ijodiy tashabbus, mas’uliyat va vatanparvarlik hissi
Keys-stadi usuli	Muvaffaqiyatli milliy va xalqaro turizm tajribalarini tahlil qilish	Tanqidiy fikrlash, qadriyatlarni qiyosiy anglash
Gamifikatsiya	Milliy tarixiy-madaniy ob’ektlar bo‘yicha o‘yin-viktorinalar, ballli reyting tizimi	Motivatsiya, faollik, bilimlarni mustahkam o‘zlashtirish
Aralash ta’lim	Onlayn kurslar, auditoriya mashg‘ulotlari, amaliy sayohatlarning uyg‘unlashuvi	Individual ta’lim tezligi, bilim va tajribaning uzviyligi
Tajriba asosidagi ta’lim	Talabalarning bevosita tarixiy-madaniy ob’ektlarda amaliyot o‘tashi, refleksiya kundaligini yuritishi	Shaxsiy tajriba orqali qadriyatlarni ichki qabul qilish
Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR)	Uzoq yoki yetib bo‘lmaydigan meros ob’ektlariga virtual sayohatlar tashkil etish	Vizual idrok orqali milliy g‘urur va bilimlarni chuqurlashtirish

Integratsiyalashgan yondashuv talabaning ta’lim jarayonidagi mavqeini tubdan o‘zgartiradi – u passiv tinglovchidan faol, mustaqil fikrlovchi va o‘z tarbiyaviy o‘sishini anglovchi subyektga aylanadi.

Tarbiyaviy samaradorlikni ta’minlovchi pedagogik mexanizmlar. Integratsiyalashgan yondashuvning tarbiyaviy samaradorligini ta’minlovchi to‘rt pedagogik mexanizm aniqlandi. Faol ishtirok mexanizmi, hissiy-shaxsiy bog‘lanish mexanizmi, ijtimoiy-hamkorlik mexanizmi va refleksiv mexanizm. Ushbu mexanizmlarning har biri texnologik model tarkibidagi ma’lum komponentlar orqali amalga oshadi va ular birgalikda modelning yaxlit pedagogik ta’sir doirasini tashkil etadi.

Tarbiyaviy samaradorlikni baholash mezonlari. Integratsiyalashgan texnologik modelning tarbiyaviy samaradorligini baholash uchun to‘rt yo‘nalishdagi mezonlar tizimi ishlab chiqildi. kognitiv mezon (bilim darajasi), faoliyat-amaliy mezon (ishtirok faolligi), qadriyat-emotsional mezon (shaxsiy munosabat) va refleksiv-shaxsiy mezon (o‘z-o‘zini anglash darajasi). Ushbu mezonlar tizimi kelgusi empirik tadqiqotlar uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Amaliy tavsiyalar. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

har bir turizm yo‘nalishidagi fan dasturiga kamida bitta loyihaviy topshiriq va bitta keys-stadi mashg‘ulotini majburiy tarzda kiritish;

milliy meros ob‘ektlari bo‘yicha gamifikatsiyalashgan elektron platforma (viktorina, ballli reyting) yaratish;

oliy ta‘lim muassasalarida VR/AR texnologiyalariga asoslangan virtual sayohat xonalarini tashkil etish;

professor-o‘qituvchilar uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha maxsus malaka oshirish kurslarini joriy etish.

Muhokama. Olingan natijalar bir qator ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan muhokama qilinishi lozim bo‘lgan xulosalarga olib keladi.

Tadqiqotda aniqlangan olti komponentli texnologik model M. Alimovaning virtual texnologiyalar samaradorligiga oid xulosalarini [5] hamda A. Pizamning madaniy kompetentlik rivojlanishiga oid nazariyasini [7] rivojlantiradi, biroq ulardan farqli o‘laroq, alohida texnologiyalarni emas, balki ularning o‘zaro uyg‘unlashgan tizimini o‘rganishga qaratilgan. Bu jihat J.W. Thomas [1] hamda A.Y. Kolb va D.A. Kolb [2] tomonidan asoslangan “amaliyot orqali bilim olish” g‘oyasini zamonaviy raqamli vositalar (gamifikatsiya, VR/AR) bilan boyitgan holda rivojlantiradi. Shu bilan birga, UNWTO tomonidan tavsiya etilgan “Tourism Education Guidelines” hujjatida [10] ilgari surilgan umumiy tavsiyalar mazkur tadqiqotda aniq texnologik model va bosqichma-bosqich amalga oshirish mexanizmi darajasiga olib chiqildi.

Uch bosqichli amalga oshirish jarayoni (tayyorgarlik – amaliy-faoliyat – reflektiv-baholash) an‘anaviy “ma‘ruza – mustaqil ish – nazorat” sxemasidan farqli ravishda, talabning bilim olish va tarbiyaviy o‘zlashtirish jarayonini uzluksiz va o‘zaro bog‘liq bosqichlar sifatida tashkil etadi. Bu, o‘z navbatida, oliy ta‘lim muassasalarida turizm yo‘nalishi bo‘yicha o‘quv dasturlarini qayta ko‘rib chiqishda amaliy yo‘l-yo‘riq bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Integratsiyalashgan modelning samarali joriy etilishi bir qator shart-sharoitlarni talab etadi:

professor-o‘qituvchilarning zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha maxsus tayyorgarligi;

tegishli moddiy-texnik baza (internet infratuzilmasi, VR/AR uskunalari);

o‘quv dasturlarining moslashuvchan (variativ) tuzilishi;

mahalliy muzeylar va turistik tashkilotlar bilan institutsional hamkorlik.

Tadqiqot jarayonida aniqlangan asosiy cheklov – ayniqsa viloyat va tuman darajasidagi oliy ta’lim muassasalarida VR/AR uskunalari va barqaror internet aloqasining yetishmasligi ushbu texnologiyalarni to‘liq joriy etishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Bunday holatda past texnologik talab qiluvchi komponentlar (loyihaviy ta’lim, keys-stadi, an’anaviy shaklda tashkil etilgan amaliy sayohatlar) ustuvor tarzda qo‘llanilishi, VR/AR esa bosqichma-bosqich, mavjud imkoniyatlar asosida joriy etilishi maqsadga muvofiq. Shuningdek, baholash mezonlarining hali yetarli standartlashtirilmaganligi muammosi ham mavjud bo‘lib, buning yechimi sifatida portfolio va reflektiv kundalik asosidagi baholash tizimini institutsional darajada joriy etish tavsiya etiladi.

Xalqaro amaliyotda turizm ta’limiga zamonaviy texnologiyalarni integratsiyalash bo‘yicha tajriba turlicha shakllangan. Yevropa oliy ta’lim muassasalarida, xususan Ispaniya va Portugaliyadagi turizm menejmenti dasturlarida loyihaviy ta’lim va keys-stadi usullari asosiy o‘qitish shakli sifatida qabul qilingan, biroq bu tajribada milliy-tarbiyaviy komponentga alohida e’tibor qaratilmaydi. Asosiy urg‘u kasbiy kompetentsiyalarni shakllantirishga qaratiladi. Osiyo mamlakatlari, jumladan Janubiy Koreya va Xitoy tajribasida esa gamifikatsiya va VR/AR texnologiyalari milliy madaniy meros obyektlarini targ‘ib qilishning samarali vositasi sifatida faol qo‘llanilmoqda. Mazkur tadqiqotda taklif etilgan integratsiyalashgan model ana shu ikki tajribani kasbiy kompetentsiyaga yo‘naltirilgan G‘arb yondashuvi va madaniy-tarbiyaviy yo‘naltirilgan Sharq yondashuvini birlashtirgan holda, O‘zbekiston oliy ta’lim tizimi sharoitiga moslashtirilgan variant sifatida shakllantirildi.

Tadqiqot natijalari pedagogika fanida “texnologik integratsiya” tushunchasini turizm ta’limi kontekstida boyitadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarni alohida-alohida emas, balki o‘zaro pedagogik jihatdan bog‘liq tizim sifatida ko‘rib chiqish yondashuvi kelgusida boshqa ta’lim yo‘nalishlarida masalan, tarix, geografiya, madaniyatshunoslik ta’limida ham qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan universal metodologik model sifatida qaralishi mumkin. Bu jihat tadqiqotning nafaqat amaliy, balki nazariy-metodologik ahamiyatini ham belgilaydi.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’limda turizmning tarbiyaviy samaradorligini oshirish zamonaviy pedagogik yondashuvlarni, ya’ni loyihaviy ta’lim, keys-stadi, gamifikatsiya, aralash ta’lim, tajriba asosidagi ta’lim va VR/AR texnologiyalarini alohida-alohida emas, balki o‘zaro uyg‘unlashtirilgan yaxlit texnologik tizim sifatida qo‘llashni talab etadi. Ishlab chiqilgan integratsiyalashgan model va uning uch bosqichli amalga oshirish mexanizmi talabalarda nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarni, balki milliy g‘urur, tarixiy xotira va vatanparvarlik tuyg‘ularini ham samarali shakllantirish imkonini beradi. Kelajakda ushbu texnologik modelning turli turizm yo‘nalishlari madaniy, ekologik, etnografik turizm bo‘yicha moslashtirilgan variantlarini ishlab chiqish hamda uning tarbiyaviy samaradorligini empirik tarzda baholash mezonlarini amaliyotda sinash muhim ilmiy-amaliy vazifa bo‘lib qolmoqda.

Iqtiboslar/Сноски/References

1. Thomas J.W. A Review of Research on Project-Based Learning. – San Rafael, CA: The Autodesk Foundation, 2000. – 45 p.

2. Kolb A.Y., Kolb D.A. “Learning styles and learning spaces: Enhancing experiential learning in higher education”. Academy of Management Learning & Education, 4(2), 193-212. – 2005.
3. Deterding S., Dixon D., Khaled R., Nacke L. From Game Design Elements to Gamefulness: Defining “Gamification”. – Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference, 2011. – P. 9-15.
4. Bonk C.J., Graham C.R. The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. – San Francisco: Pfeiffer, 2006. – 624 p.
5. Alimova M. “Virtual texnologiyalar yordamida turizm madaniyatini o‘rgatish metodlari”. Xorijiy tillar va turizm, 4(12), 45-52. – 2023.
6. Boltabaev M.R., Tuxliev I.S., Safarov B.Sh., Abduxamidov S.A. Turizm: nazariya va amaliyot. – T.: Fan va texnologiya, 2018. – 400 b.
7. Pizam A. “International tourism and cultural competence development”. Journal of Tourism Studies, 15(2), 34-47. – 2021.
8. Karimov I. “Milliy turizm madaniyatini shakllantirishning pedagogik jihatlari”. Pedagogika fanlari doktori dissertatsiyasi. Toshkent. – 2021.
9. G‘ofurov B. “O‘zbekiston milliy turizm qadriyatlarini ta’lim jarayonida qo‘llash”. Pedagogika jurnali, 3(28), 12-19. – 2022.
10. World Tourism Organization. Tourism Education Guidelines. – Madrid: UNWTO, 2022.
11. UNESCO. Global Report on Cultural Tourism Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2023.
12. Garrison D.R., Vaughan N.D. Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines. – San Francisco: Jossey-Bass, 2008. – 272 p.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. – 2020.
14. Трегулова Л. Р. Туризм и культурный обмен. – М., 2017.